

FRANCUSKA REPUBLIKA, PARADIGMA SLOBODA I PRAVA

SAŽETAK: Danas je Francuska država sa najvišim stepenom sloboda, demokratskih standarda, tradicije i demokratske kulture, mjereno u svjetskim okvirima ima najviši demokratski stepen razvijenosti ustavno-pravno-političkog uređenja, uz dnevno-političke oscilacije u ponašanju nekih izabranih političkih i istaknutijih javnih ličnosti i nekih atipičnih masovnih istupa koji bi mogli možda Francusku usmjeriti u neželjenom pravcu.

KLJUČNE RIJEČI: Francuska, slobode, demokratski standardi, tradicija, kultura, masovni istupi.

1. Uvodne napomene

Geostrateški položaj Francuske je bitan faktor koji je uslovljen njenom geopolitičkom pozicijom Zapadnoevropske zemlje, koja pored kontinentalnih granica, izlazi i na Mediteran. Ovdje valja naglasiti da je Francuska, posebno u vrijeme predsjedničkih mandata generala De Gola, definisala novu, obnoviteljsku viziju svjetskih geopolitičkih odnosa i ulozi Francuske u tim odnosima.

Pošto se granice današnje Francuske podudaraju s drevnom Galijom koju su nastanjivali Gali, keltski narod, otud osnovana historijska tvrdnja da su današnji Francuzi nastali od galskih plemena. Galiju su osvojili Rimljani u 1. vijeku p. n. e., pa su Gali usvojili romanski jezik i kulturu. Kršćanstvo se ukorijenilo u Galiji u 2. i 3. vijeku naše ere. Istočne granice Galije uz Rajnu, osvojila su germanska plemena u 4. vijeku, prvenstveno Franci, od kojih dolazi staro ime zemlje „Francie“, a stanovnici tih prostora su nazvani Francuzi. Danas, Francuska spada u red razvijenih evropskih zemalja gdje živi većinsko francusko stanovništvo. Francuska je takođe naseljena sa većim brojem doseljenika iz bivših francuskih kolonija i dominijona, uglavnom afroazijskog porijekla i najvećim dijelom islamske vjerske provijencije.

2. Historijski presjek društvenog razvoja savremene Francuske

Iako se osnivanje Francuskog kraljevstva obično smješta u 5. vijek, Francuska se kao zasebna zemlja prepoznaje od 9. vijeka, kada se franačko Kraljevstvo Karla Velikog podijelilo na istočni i zapadni dio. Istočni dio je bio začetak današnje Njemačke, a zapadni današnje Francuske. Ovo Kraljevstvo Karla Velikog raspalo se 843. godine na tri dijela : Njemačku, Italiju i Francusku. Francusko kraljevstvo je trajalo sve do Francuske revolucije 1789. godine. Nasljednici Karla Velikog vladali su Francuskom do 987. godine, kad je vojvoda Hugo Capet okrunjen za kralja Francuske. Na prijestolju su se u sljedećih osamsto godina izmijenile tri dinastije: Capet, Valois i Bourbon. Kraljevstvo je ukinuto 1792. godine, kada je Francuska revolucija započeta padom Bastilje 1789. godine uspostavila republiku.

Dakle, Francuskom su do uspostave republike 1789. godine, vladale tri kraljevske loze: Kapet (987–1328), Valoa (1328–1589) i Burbon (1589–1789).

U 16. vijeku u Francuskoj je bio međuvjerski rat između katolika i protestanata, zvanih Hugenoti. Godine 1572. na Dan Svetog Vartolomeja, Katarina Mediči je naredila da se pobiju Hugenoti, oko 70.000 je pobijeno po odobrenju pape Grgura. Mediči je na prijestolu naslijedila muža 1560. godine. Njen sin Anri je 1598. godine donio akt Nantski edikt, kojim su priznata vjerska prava Hugenota. U 17. vijeku su opet nastavljeni međuvjerski sukobi katolika i protestanata. U drugoj polovini 18. vijeka u Francuskoj su bile izražene suprotnosti između razvoja društva i privrede, s jedne, i organizacije države i vladanja, s druge strane.

2.1. Društveno-ekonomske protivrječnosti faktori Francuske revolucije 1789. godine

Privreda i društvo su se razvijali, pomorski saobraćaj, trgovina, razvoj tekstilne industrije, industrije namještaja, luksuznih proizvoda, poljoprivredna proizvodnja, jačao je izvoz, radnička klasa je postajala sve brojnija, počela se razvijati metalurgija, proizvodnja uglja itd. Broj stanovnika se uvećao na 25 miliona, razvijala se buržoazija, trgovci, slobodni seljaci i nastajao je brojan i moćan treći stalež, čime je feudalno uređenje države u formi staleških i prosvjećenih monarhija bilo nerealno za postojeće ekonomsko i društveno stanje. Brojnost radničke klase determinira i njenu svijest o potrebi organizovanog nastupa prema poslodavcima. Unutra novoetabliranog trećeg staleža se formira troslojna struktura, vlasnici sredstava za proizvodnju, zemljoposjednici, nastali od slobodnih seljaka i najamni radnici.

Država i vladanje bili su u formi apsolutne monarhije iz feudalnog doba. Malobrojno plemstvo, oko 1 % ukupnog broja stanovnika, dakle oko 4.000 pripadnika plemstva, trošilo je $\frac{1}{4}$ državnih prihoda. Kraljevi rashodi bili su veći od prihoda. Novac se trošio na luksuznu javnu potrošnju plemstva koje nije učestvovalo u privrednom razvoju zemlje, što je bio izvor jačanja društveno-političkih suprotnosti između trećeg staleža i plemstva. Osim visokog plemstva okupljenog oko dvora, bilo je i pokrajinsko plemstvo u provincijama koje je bilo bliže narodu i živjelo je lošije u odnosu na plemstvo oko kralja. Postojao je i treći oblik plemstva u formi činovništva, koje je nazivano plemstvom po ruhu zbog obavezne uniforme za državne činovnike.

U feudalnoj organizaciji vlasti u Francuskoj bili su itendanti koje je postavljao kralj, a s druge strane, nastajali su parlamenti kao organi vlasti u kojima su dominirali predstavnici trećeg staleža i u kojima je bila spojena sudska i upravna vlast. Takvih parlamenata je bilo trinaest. Oni su imali pravo da registruju kraljev akt i da na njega stavljaju primjedbe. Navedeno dvovlašće činilo je vladanje i funkcionisanje države komplikovanim, tako da je monarhija gubila efikasnost vladanja na cijeloj teritoriji i na nivou društva. Osim plemstva i sveštenstva, uspostavljao se brojni treći stalež u strukturi od građanske klase, zanatlija, trgovaca, seljaka, koji su po brojnosti činili $\frac{3}{4}$ stanovništva Francuske. U ideološko-terijskom aspektu, razvijao se racionalizam i prosvjetiteljstvo, osjećao se uticaj engleskog društva i države. Država je bila upletena u američku borbu za nezavisnost koja je bila u toku, i politički i materijalno. Izdaci za rat i već naslijeđeno rasipništvo plemstva i vladajućeg sloja doveli su državu pred bankrot i za rješavanje finansijske krize bilo je potrebno sazivanje Skupštine državnih staleža, koja nije sazivana od 1614. godine. Skupštinu državnih staleža činila su tri doma: plemstvo, sveštenstvo i treći stalež.

Način odlučivanja bio je sporan, jer su se odluke donosile većinom od dva doma tako da je plemstvo i sveštenstvo moglo preglasati treći stalež. Zbog toga je treći stalež tražio da se njihov broj ujednači sa brojem ostala dva doma i da se glasa pojedinačno. Kralj je septembra 1788. godine sazvaio Stalešku skupštinu, čemu se usprotivio treći stalež i kralj je decembra 1788. godine popustio i dozvolio da treći stalež ima isti broj predstavnika kao ukupno druga dva staleža, ali nije prihvatio pojedinačno većinsko glasanje, gdje bi svaki dom glasao većinski sam za sebe, nego je ostalo da većina sva tri doma zajedno glasaju.

Luj XVI je 5. maja 1789. godine sazvaio Skupštinu državnih staleža u Versaju zbog problema sa državnim finansijama kao osnovnom temom. Zbog izostanka pojedinačnog glasanja, predstavnici trećeg staleža su osnovali od svog doma Narodnu skupštinu, njima se priključio sveštencički stalež i ubrzo zatim je istaknut zahtjev za donošenje ustava, čime je Narodna skupština postala ustavotvorna. Nerede i sukobe koji su uslijedili kralj je pokušao riješiti vojskom, a Parižani koji su podržavali novu Ustavotvornu skupštinu od upravnika tvrđave Bastilje zatražili su da im da oružje da se brane od kraljeve vojske. Kada im upravnik to nije dao, izvršili su juriš na Bastilju 14. jula 1789. godine i uz velike žrtve zauzeli tvrđavu, što označava datum izbijanja Velike Francuske revolucije. Na jednoj strani bio je treći stalež i sveštenstvo, a na drugoj, kralj i plemstvo. Njihovi međusobni sukobi potrajali su sve do 1872. godine, kada je stvorena Druga republika.

2.2. Ukidanje monarhije, proglas prava čovjeka i građanina 1789. godine i donošenje Ustava, septembra 1791. godine

Nakon pada Bastilje, uslijedili su nemiri u cijeloj državi i obrazovale su se opštine kao novi organi vlasti. Nova Narodna skupština koja je djelovala kao ustavotvorna, nastojala je da donošenjem zakonskih akata usmjeri, reguliše i stavi pod kontrolu opšti narodni bunt. Za nešto više od mjesec dana nakon pada Bastilje, Narodna (ustavotvorna) skupština je 26. avgusta 1789. godine donijela akt, Deklaraciju o pravima građanina i čovjeka, sa preambulom i 17 članova. Ta Deklaracija je bila slična američkoj deklaraciji, jer takođe govori da svi ljudi imaju ista prirodna prava, da vrhovna vlast pripada narodu i da narod ima pravo maknuti vlast koja narušava njegove interese. Francuska deklaracija se tajnim putevima proširila u sve zemlje u Evropi koje su još uvijek bile apsolutne monarhije. U drugim zemljama javili su se framasoni¹ koji su željeli srušiti feudalni poredak. Počeli su se udruživati u framasonske lože, tajne organizacije. Današnja tajna udruženja nazivaju se masoni. Godine 1789. u Francuskoj je ukinuto kmetstvo i svi su kmetovi postali slobodni ljudi. Narodna skupština proglasila je jednakost svih ljudi pred zakonom i uvela oporezivanje svećenstva i plemstva. Isto tako je odlučeno da se crkvi oduzme zemlja i proda se na licitaciji. Deklaracija je nastala na osnovu nekoliko izvora:

- Teoriji o prirodnim pravima (sloboda, život, sreća, imovina);
- Djelima Žan Žaka Rusoa o narodnom suverenitetu;
- Djelima Montesjkjea o podjeli vlasti kao njenoj ravnoteži međusobnoj kontroli;

---

¹ Tadašnja tajna organizacija nezadovoljnika, koja ruši sistem sa ciljem vlastitog bogaćenja. Framasoni su preteča masonerije.

- Djelima Džona Loka o ustavnosti i obavezi vlade da vrši vlast na osnovu zakona kao opšte kategorije;
- Američkoj Deklaraciji o nezavisnosti iz 1776. godine, koja proklamuje prirodna prava i samoopredjeljenje naroda;
- Deklaraciji o pravima iz američke države Virdžinije;
- Engleskoj Deklaraciji o pravima iz 1689. godine;
- Stvarnih događaja i procesa ukidanja feudalizma;
- Principu građanina;
- Principu nacije, građanske provejencije.

Kroz Deklaraciju se prepliću dva osnovna sadržaja: prirodna, pojedinačna prava čovjeka i građanina i opšta volja izražena u zakonu.

Nastao je problem dokle se može ostvarivati opšta volja, a da se ne ugroze pojedinačna prirodna i građanska prava. Navedeni problem je u Americi prevazilažen na osnovu postojanja Common Law, koji je polazio od neotuđivosti prirodnih prava koje nijedna vlast, zakon, opšta volja ne može proizvoljno da poništi. Deklaracija kao akt Narodne, ustavotvorne skupštine, bila je i ostala osnova ustavnosti Francuske, ali ovaj akt nije bio dovoljan i sveobuhvatan da riješi krizu nastalu ukidanjem feudalizma i izgradnjom buržoaskog društva i građanske nacije. Za to je bio potreban novi ustav. Francuska je 1791. godine dobila Prvi ustav. Prema tom Ustavu vrhovni organ vlasti u Francuskoj je parlament, zakonodavno tijelo postaje Narodna skupština, a kralj ima izvršnu vlast. Kralj je i dalje ostao vrhovni vojni zapovjednik, a dobio je pravo veta i mogao je zabraniti donošenje zakona koji bi njemu štetili.

Prvim ustavom Francuska je postala ustavna monarhija. Podijeljena je na manje jedinice ili departmane. Međutim, Ustav nije uveo jednakost. Svi građani su podijeljeni u dvije skupine, aktivni i pasivni. Aktivni su svi stariji od 25 godina koji posjeduju nepokretnu imovinu, manufakture, nekretnine, zemlju, i koji plaćaju visoke poreze. Oni mogu birati i biti birani. Pasivni su oni koji nemaju nekretnine nego samo pokretnu imovinu, krave, ovce, svinje, pa ne plaćaju visok porez. Oni ne mogu birati i ne mogu biti birani. Aktivnih građana u Francuskoj je 20 %, a pasivnih 80 %. Ustav je ukinuo cehove koji su postali kočničari privrednog razvoja zemlje, jer je u cehovima bila zabranjena promjena alata i koristio se alat koji se koristio u vrijeme osnivanja cehova. Skupštinski odbor od trideset članova radio je na novom Ustavu koji je završavan po dijelovima. Bio je gotov u ljeto i usvojen u septembru 1791. godine. Ustav iz 1791. godine imao je 7 članova, a tekst Deklaracije o pravima čovjeka i građanina bio je u preambuli Ustava kao njegov integralni dio i polazna osnova. Ustavom je definisana narodna suverenost, predstavnička vlada koja se sastoji od izabranih poslanika i kralja i podjela vlasti na: zakonodavnu, koju vrši Skupština, izvršnu, koju vrši kralj i sudsku, koju vrše sudije imenovane u pravosudne institucije.

Narodna skupština broji 745 poslanika i podrazumijeva imperativni mandat poslanika, imunitet poslanika, odložni veto kralja na zakone koje je morao usvojiti nakon drugog pokušaja. Ustav iz 1791. godine ustanovljavao je ustavnu monarhiju na ravnoteži i

kompromisu narodne suverenosti i načela kraljevskog vladanja. Ovaj Ustav nije mogao u cjelini ostvariti svoju svrhu iz nekoliko razloga:

- Realno stanje u zemlji bilo je haotično, zbog sukoba i nemira, jer je stari poredak nestajao, a novi se nije još uspostavio;
- Revolucija je uspostavila antiklerikalni stav, koji je podrazumijevao negiranje univerzalnosti katoličke crkve, dovođenje crkve u obavezu da poštuje Ustav, oduzimanje crkvenih imanja;
- Teško ekonomsko stanje, siromaštvo, velike cijene hrane, državni deficit;
- Djelovanje aristokratske emigracije iz inostranstva za obnovu starog poretka;
- Rezervisanost Luja XVI prema Skupštini i djelovanje u smislu organizovanja inostrane vojne intervencije;
- Početak rata Francuske protiv Austrije, Pruske i kontekst izjave kraljice Marije Antoanete u smislu veleizdaje;
- Radikalizacija antimonarhističkog pokreta u Parizu.

2.3. Konventski sistem vlasti iz 10. avgusta 1792. godine

S obzirom na to da su uslijedili francuski vojni neuspjesi, a za izdaju je optužen kralj, on je uhapšen, a Skupština je donijela odluku o njegovom udaljavanju s prijestola i ustanovljenju sistema Konventa kao direktne vlasti parlamenta i u domenu izvršne vlasti. U konventskom sistemu se zakonodavna i izvršna vlast objedinjavaju u jednu pod okriljem parlamenta, što se zbilo u avgustu 1792. godine obaranjem prijestolja i hapšenjem kralja. Konvent se formirao po opštem pravu glasa, bez cenzusa koji je bio predviđen Ustavom iz 1791. godine. Konvent je upravljao državom preko Privremenog Izvršnog savjeta od 6 ministara i imao je 750 poslanika, izabranih na osnovu opšteg prava glasa, ali bez tzv. kontrarevolucionarnih pripadnika.

U vremenu od 1792. godine do 1795. godine, bila su vojna i politička previranja u Francuskoj i nastali su različiti politički pokreti. Pored nove, buržoaske klase, ni kralj ni seljaci nisu bili zadovoljni. Zbog toga se javljaju dvije struje, bogati odnosno Žirodinci i siromašni, odnosno Jakobinci. Za Žirodince Revolucija je završena jer su dobili što su htjeli, ali Jakobinci žele sve promijeniti. Oni nisu zadovoljni postojećim stanjem u Francuskoj. Vođa Jakobinaca je Maksimilian Robespierre. Francuski kralj Luj XVI počeo je dogovore s vladarima Austrije i Pruske, tražeći vojnu pomoć kako bi sve vratio na presto. U parlamentu se saznalo da kralj želi rat, pa je kralj pobjegao. Uhapšen je 1792. godine. U međuvremenu je započeo rat koji se vodio sve do 1815. godine. Počele su Austrija i Pruska, a poslije su se uključile i druge zemlje. Bio je to rat protiv Revolucije. U Francuskoj tada pada postojeći poredak i 1792. godine organizuju se izbori na temelju općeg prava glasa. Svi francuski stanovnici birali su i mogli su biti birani. Tada je nastao novi parlament, Konvent. U njemu je prema glasovima bilo više Jakobinaca nego Žirodinaca. Francuska je proglašena republikom, 20. septembra 1792. godine. Konvent je donio odluku da se kralju sudi, jer je pokrenuo rat

protiv vlastite zemlje. Kralj je na smrt osuđen i smaknut na giljotini 16. januara. Nekoliko mjeseci kasnije i kraljica Antoaneta je smaknuta, a njihov sin je trebao odrasti ne znajući ništa o svom porijeklu, ali je kasnije ipak ubijen. U rat se nakon smaknuća francuskog kralja uključio veći broj evropskih država, Italija, Španjolska, Engleska, Nizozemska. Jakobinci su pozvali dobrovoljce da dođu braniti Pariz.

Dok su vojnici iz Marseillea ulazili u Pariz pjevali su pjesmu Marseljezu koja je kasnije postala francuska himna. Žirodinci su nastojali potisnuti Jakobince. Počeli su krvavi obračuni. Žirodinci su u Lionu poubijali nekoliko stotina Jakobinaca. To je bio razlog zašto su u junu 1793. godine Žirodinci izbačeni iz Konventa. Dakle, vrijeme od juna 1793. do juna 1794. godine naziva se doba jakobinske diktature. Zbog ratnog stanja vlast je morala biti organizovana diktatorski. Konvent je stoga izabrao jedno manje tijelo, nazvano, Komitet javnog spasa. Na čelo Komiteta postavio je Maksimiliana Robespiera. Sva vlast pripala je Komitetu. Jakobinci su u međuvremenu donijeli odluku o ukidanju feudalnih posjeda. Zemlju koja je pripadala napuštenim feudima Jakobinci su podijelili seljacima koji nisu imali imovine. Ta zemlja postala je njihovo privatno vlasništvo. Na taj način su Jakobinci dobili jako mnogo pristalica. Francuska je do tada još uvijek imala vojnike iz feudalnog poretka. Jakobinci su zapovjednička mjesta oduzeli plemićima i donijeli odluku da svaki francuski vojnik može napredovati u vojsci, od najnižeg do najvišeg čina. Francuska vojska je na taj način postala građanska.

U strukturi tadašnjeg francuskog društva, na političkoj sceni pored dva najjača politička bloka, Jakoninaca i Žirodinaca, aktivna su još dva pokreta:

- Kordiljeri, nazvani po dijelu odjeće i samostanu gdje su se okupljali. Zastupali su vladavinu prirodnih prava čovjeka i građanina. Njihov vođa je bio Danton.
- Sankiloti, osnovani 1792. godine, okupljali su brojne i siromašne slojeve Pariza i nisu mogli imati kratke hlače do koljena, pa su bili bez tih hlača (san – bez i kilot – dokoljenice).

2.4. Konventska skupština

Konventska skupština imala je tri grupacije u svom sastavu, tri poslanička i suprotstavljena kluba:

1. Dolina, Žirodinci,
2. Planina, bivši Jakobinci, Montanjari i
3. Ravnica, močvara.

Osnovni problemi pred Konventom bili su :ratovanje protiv udružene antifrancuske koalicije; uvođenje reda u zemlji; rješavanje privrednih i socijalnih problema i donošenje novog ustava.

U nastojanju da postigne navedene ciljeve, Konvent je uz zavođenje reda omogućio i osvetu i teror protiv svih onih za koje se sumnjalo da izdaju Francusku u ratu i da su protiv revolucije. Tokom 1792. godine terorom je slaman otpor rojalista, osuđen je kralj, uveden je poredak i vojska je počela postizati uspjehe protiv koalicije.

U procesu donošenja novog ustava sukobljavali su se na sjednicama Konventa Žirodinci i Montanjari u vezi sa sadržajem novog ustava, odnosa prema revoluciji i uređenja francuske države. Žirodinci su bili za umjereniju politiku, dogovaranje, kompromis i

decentralističko, federalno uređenje države. Montanjarari su bili za politiku revolucionarnih krajnosti, bez kompromisa i za unitarno uređenje države sa jakom vlašću. Iako su u početku Žirodinci bili brojniji, Montanjare su podržali Sankiloti, tako da su zajedno sa Montanjarima odnijeli prevagu u Konventu 1793. godine.

Vojni neuspjesi u proljeće 1793. godine pojačali su teror i revolucionarnu isključivost, pa je obrazovan Odbor javnog spasa kao tijelo za rješavanje vanrednih situacija. Odbor je imao 9 članova. Ovaj Odbor je održavao tajne sjednice i mijenjao se svakih mjesec dana. On je nadgledao rad cijele izvršne uprave koju je obavljao Izvršni savjet. Vođa Kordiljera Danton je bio inicijator formiranja navedenog tijela. Odbor javnog spasa istovremeno je vršio diktaturu i bio pod kontrolom Konventa. Ustanovljeni su besprizivni, prijeki sudovi i potpuna kontrola i efikasnost nad državnom upravom, pa je tako sačuvan poredak. To je bio sistem diktature pod nadzorom Konventa. Vlast Odbora javnog spasa imala je svoje pozitivne i negativne posljedice na dalje događaje, što se ogleda u činjenicama:

- sačuvane su tekovine revolucije i novi poredak;
- uveden je teror kojim su pogažena ranije proklamovana prava čovjeka i vrijednosti revolucije;
- radikalizovali su se sukobi Jakobinaca i Žirodinaca, jer su Jakobinci radikalno zastupali interese siromašnih uz podršku Sankilota, dok su Žirodinci zastupali svojinska prava posjedničkih klasa;
- Žirodinci su kroz savez sa posjedničkim klasama počeli saradnju sa rojalistima i digli su ustanak u Lionu 1793. godine.

Nezadovoljna masa opkolila je Konvent i izbacila 29 poslanika Žirodinaca. Zatvorila ih je i od tada su Konventom zagospodarili Montanjarari. U junu 1793. godine, Konvent sa dominacijom Montanjara, donio je Ustav tzv „Montanjararski ustav“. U periodu od 31. maja 1793. do 26. jula 1794. godine, bila je jakobinska diktatura, jer su Jakobinci 31. maja 1793. godine izvršili državni udar i uspostavili svoju vlast na čelu sa Robespjerom. Osnovan je Revolucionarni sud 11. marta 1793. godine, Komitet javne bezbjednosti (unutrašnji policijski poslovi) 6. aprila 1793. godine. Kralj je uhapšen u avgustu 1792. godine i pogubljen 21. januara 1793. godine. Tokom jula 1792. godine, Francuska je doživljavala vojne poraze i 600 Marsejaca dolazi u Pariz da brani državu i pjevaju marseljezu. Diktatorsko vladanje Robespjera, koje je u teškim danima spasilo Revoluciju, stvorilo mu je otpor i opoziciju u Komitetu javnog spasa i u Konventu i on je ostao u manjini na sjednici Konventa 26. jula 1794. godine. Uhapšen je 27. jula, a 28. jula pogubljen, čime se završila jakobinska diktatura.

2.5. Donošenje novog ustava, juna 1793. godine, Montanjararski ustav

Kako bi oslabili Francusku, Britanci su napali francusku luku Tulon. Međutim, vojska pod zapovjedništvom mladog oficira, Napoleona Bonaparte, uspijeva odbraniti Tulon i odbiti britanski napad. Jakobinci su počeli postizati pobjede nad napadačima. Jakobinci tokom rata pripremaju drugi ustav. Francuska bi prema tom ustavu postala država potpune građanske jednakosti. Ustav je štitio privatno vlasništvo i sadržavao je sve slobode. Jakobinci su ga željeli uvesti nakon rata 1794. godine. Međutim, u toku rata su se među Jakobincima počeli javljati politički desno orijentisani pripadnici koje je vodio Danton. Oni su željeli da se uvede

ponovo parlament. Jakobinci su to odbili, jer su smatrali da još nije vrijeme za to i sve pobunjenike su po kratkom postupku smaknuli na giljotini. Tada su počeli gubiti potporu naroda. Seljaci su počeli tražiti imovinsku jednakost, no to bi ukinulo privatno vlasništvo. Jakobinci su se i njih rješavali giljotinom. Nakon toga su ostali sami. Buržoazija je ušla u Konvent i uhapsila Komitet javnog spasa na čelu s Maksimilianom Robespierrom. Svi iz Komiteta završili su na giljotini.

Kao što smo prethodno objasnili, Francuska revolucija 1789. godine je s vlasti svrgnula kralja i plemstvo. Uspostavljena je nova Narodna skupština i položila zakletvu na slavnom teniskom igralištu, da neće biti raspuštena dok Francuska ne dobije svoj Ustav. Napoleon Bonaparte je ipak 1804. godine proglašen za cara i time je simbolično označen kraj revolucionarnog razdoblja. Po dolasku na vlast, Napoleon je, sa ciljem da vrati izgublenu moć i ugled Francuske, poveo osvajačke ratove, nazvane Napoleonovim ratovima (1803–1815). U tim ratovima, Francuska je osvojila veći dio Evrope i postala carstvo, ali zatim je vraćena u stare granice. Nakon toga, Napoleon Bonaparte je smijenjen i protjeran iz Francuske. U 19. vijeku u Francuskoj su se smjenjivala razna državna uređenja, da bi se konačno od francusko-pruskog rata, 1870. godine, učvrstila republika. Događajima od 10. avgusta 1792. godine, kada je zbačen kralj i uspostavljena vlast Konventa, Ustav iz 1791. godine prestao je postojati. Novi Ustav, nazvan Montanjarski, usvojen je juna 1793. godine i prihvaćen na referendumu, ali nije bio primjenjivan. Montanjarski ustav je takođe, umjesto preambule, sadržavao tekst Deklaracije o pravima čovjeka i građanina i još 124 ustavna člana. Osnovna karakteristika Montanjarskog ustava je proglašenje Francuske za republiku. Bila je to Prva francuska republika. Definisana je suverenost naroda, ukinut je cenzus biračkog prava i uvedeno opšte pravo glasa. Izvršena je podjela vlasti na osnovu Monteskejeova koncepta, na zakonodavnu, izvršnu i sudsku.

Narodna skupština bila je dio zakonodavne vlasti i mogla je predlagati zakone koji su usvajani u drugoj fazi od strane naroda kroz osnovne skupštine i zakoni su bili prihvaćeni kada najmanje jedna desetina osnovnih skupština glasa za njih. Skupština je imala 750 poslanika.

Izvršna vlast definisana je kroz Izvršni savjet, tijelo neposredno potčinjeno skupštini. Izvršni savjet imao je 24 člana koje bira Narodna skupština sa liste koju su sastavile niže skupštine. Izvršni savjet odgovarao je skupštini, vršio nadzor nad državnim upravom i bio je ovlašćen da imenuje starješine organa republike. Starješine organa i organi neposredno su vršili državnu upravu, a Izvršni savjet je nadgledao njihov rad. Ovakvo rješenje bilo je pod uticajem prakse djelovanja Odbora javnog spasa.

Sudska vlast bila je preciznije definisana u odnosu na raniji Ustav. Uvedena je odredba o Kasacionom sudu. Državna uprava bila je potčinjena Izvršnom savjetu, Savjet je bio potčinjen Skupštini, Skupština narodnoj volji, a iz narodne volje proizilazi državna vlast. Ustav je nastao u revolucionarnom zanosu sa narodnom suverenošću kao osnovom opšte volje koja se iskazuje u zakonima i bio je previše idealistički za tadašnju realnost Francuske, zato je ostao neprimijenjen.

Drugi bitan razlog što Ustav nije primijenjen jeste uloga Odbora javnog spasa, koji je regenerisao dikaturu, naročito kada je nakon Danton na čelo ovog odbora došao Robespier i kada je počeo progon vjere i nametanje građanskih vrijednosti.

Treći razlog jeste jačanje Odbora javnog spasa i stavljanje ukupne izvršne vlasti, ali i vlasti Konventa, pod uticaj ovog odbora. Danton koji je bio inicijator njegovog osnivanja, stradao je od odluka tog tijela kao i Robespijer kasnije.

Četvrti razlog jeste činjenica da je na kraju i u Odboru javnog spasa došlo do razdora i Robespijer je svu vlast uzeo u svoje ruke u proljeće 1794. godine. Robespijer je došao u sukob sa dijelom Konventa, koji je uz podršku vojske uhapsio Robespijera i Sen Žista. U mjesecu termidoru (julu) desetog dana, Robespijer i saradnici pogubljeni su bez suđenja i presude i ovaj događaj je poznat kao termidorski prevrat iz 1794. godine.

2.6. Ustav iz avgusta 1795. godine i vladavina Direktorijuma

Nakon okončanja strahovlade Robespijera i Jakobinaca, Konvent je donio novi Ustav koji je bio strukturiran tako da su:

1. u preambuli osim prava čovjeka i građanina, navedene i dužnosti;
2. Ustav je bio duži i imao je 377 članova;
3. potvrđena je Republika;
4. suverenost počiva na francuskom građanstvu umjesto narodu što je označavalo prelaz iz narodne u nacionalnu suverenost na građanskim vrijednostima;
5. ustanovljena je nova izvršna vlast u formi Direktorijuma.

Zakonodavna vlast ustanovljena je kao dvodomna: Savjet starih (250 poslanika) i Savjet pet stotina (500 poslanika) koji su birani na ponovo ustanovljenom izbornom cenzusu. Savjet 500 bio je Donji dom i predlagao je zakone, a Savjet starih kao Gornji dom, bio je ovlašten da zakone prihvati ili odbaci.

Izvršna vlast bila je povjerena petočlanom organu zvanom Direktorijum, koji je birao Savjet starih kao Gornji dom sa liste koju je predlagao Savjet 500, kao Donji dom. U Direktorijum se svake godine birao po jedan član. Direktorijum u odnosu na raniji Izvršni savjet, imao je proširena ovlašćenja i, osim upravne vlasti, imao je vlast nad unutrašnjom i spoljnom bezbjednošću Republike i mogao je uvesti vanredne mjere kada je država ugrožena.

2.7. Uspostavljanje Napoleonove vlasti i okončanje Revolucije 9. novembra 1799. godine

Stalni ratovi uvećavali su značaj i ulogu francuske vojske koja se sve više profesionalizovala i bila usmjerena ka novim osvajanjima. Direktorijum je, kao glavno tijelo izvršne vlasti, bio skloniji raznim političkim rješenjima na međunarodnom planu, dok je na unutrašnjem planu još uvijek bila jaka snaga rojalista. U sukobima i smirivanju nereda, istakao se mladi general Bonaparta koji je zaslužan i za vojne pobjede protiv Sardinije i na području Italije. U promjenljivoj ratnoj sreći, tokom 1798. godine, Narodna skupština je došla u sukob sa Direktorijumom, što je iskoristio Napoleon Bonaparta i izvršio udar novembra (brimera) 1799. godine. Nakon preuzimanja vlasti uz pomoć vojske i pristalica u Skupštini i Direktorijumu, Napoleon je donio tri ustava (1799., 1802. i 1804. godine) koji su imali svrhu ukidanje Republike i uspostavljanje Napoleonove carevine. Akt iz 1799. godine nosio je naziv Ustav, dok su druga dva akta nazvana senatskim konsultima, zakonima senata. U Ustavu iz 1799. godine izvršena je promjena organizacije vlasti, tako da su izvršnu vlast umjesto

Direktorijuma vršila trojica konzula imenovana na deset godina, a Ustav je Bonapartu imenovao prvim konzulom.

Aktom iz 1802. godine konzuli su proglašeni doživotnim, a drugi i treći imenovani su voljom prvog. Akt iz 1804. godine uveo je carevinu, a Napoleon je postao car svih Francuza, čime su okončane Revolucija i Prva Republika.

Druga Republika nastala je u revolucionarnim događajima početkom 1848. godine i iste godine je donesen Ustav. Novina je bila u tome da je ukinut cenzus u izbornom pravu i uvedeno je opšte pravo glasa. Ranija dvodomna Skupština ustanovljena je kao jednodomna od 750 poslanika, dok je izvršna vlast oličena u predsjedniku Republike koji se birao od strane naroda. Predsjednik je postavljao i opozivao ministre i oni su bili odgovorni njemu, a ne Parlamentu. Luj Napoleon, sinovac Bonaparte, pobijedio je na izborima 1848. godine, a zatim su njegove pristalice pobijedile na parlamentarnim izborima 1849. godine. Kraj njegovog mandata isticao je 1852. godine i zato je Luj Napoleon izvršio državni udar 1851. godine i time preduprijedio izbore i ukinuo Drugu Republiku. Nakon toga, izmijenjen je Ustav i uspostavljeno je Drugo carstvo sa carem Napoleonom III. Vladao je do 1871. godine, kada je Francuska izgubila rat od Prusa, čime se Drugo carstvo završilo.

Treća Republika nastala je nakon vojnog poraza Napoleona III kod Sedana 1871. godine. Tada je obrazovana Privremena vlada. Nakon potpisivanja primirja 1871. godine, održani su izbori za Narodnu skupštinu na osnovu opšteg biračkog prava. Izabrano je 645 narodnih poslanika od kojih su svi bili monarhisti, dok je republikancima pripalo 220 poslanika. Istaknuti političar Adolf Tjer proglašen je šefom izvršne vlasti. U toku zaključenja mirovnog ugovora sa Pruskom, desio se obračun sa Pariškom komunom, krajem maja 1871. godine, a Francuska je morala da plati ratnu odštetu i ustupi Njemačkoj pokrajine Alzas i Loren. Tjer se opredjelio za republiku protiv monarhije, što je izazvalo sukob između njega i većinskih pristalica monarhije u Skupštini.

Ustavnim zakonima iz 1875. godine učvršćena je Republika i ustanovljene institucije kroz tri zakona, Zakon o senatu, Zakon o organizaciji javnih vlasti i Zakon o odnosima javnih vlasti. Navedena tri ustavna zakona činila su francuski Ustav iz 1875. godine. Zakonodavno tijelo bilo je dvodomno. Činio ga je Poslanički dom i Senat koji su zasjedali odvojeno. Poslanički dom imao je 600 poslanika, a Senat 300 članova, od toga 75 doživotnih. Izvršna vlast bila je uslovno sastavljena iz dva dijela, od: predsjednika Republike i Vlade.

Predsjednika su birala oba doma većinom glasova na mandat od sedam godina. Za razliku od engleskog parlamentarnog sistema, gdje Gornji dom nije mogao da smijeni vladu, u Francuskoj je Senat kao Gornji dom imao takvu mogućnost. Predsjednik je imao jak uticaj na rad i izbor ministara, a sam nije snosio odgovornost za njihov rad. Treća republika trajala je sve do 1946. godine.

Četvrta Republika nastala je 1946. godine, nakon Drugog svjetskog rata, kao način prevazilaženja protivrječnosti između francuskih vlasti u Višiju i francuskih vlasti u izbjeglištvu. Maršal Peten polagao je pravo da kolaboracionistička Francuska u Višiju ima kontinuitet sa Trećom Republikom, dok je general u izbjeglištvu De Gol tvrdio suprotno. Četvrta Republika nije ništa bitnije mijenjala u osnovnom državnom uređenju i organizaciji vlasti u odnosu na Treću Republiku, jer je njena osnovna svrha bila stvaranje novog statusa Francuske kao sile pobjednice i anuliranje francuske kolaboracije tokom rata. Četvrta Republika imala je pretežno spoljnopolitičke razloge. Peta Republika proglašena je 1958.

godine. Njome su parlamentarni i predsjednički sistem spojeni u jednu cjelinu. Kriza nastala gubljenjem rata u Indokini, sukobima u Alžiru, pobunama odmenutih generala i francuske paravojske u Alžiru, zatim na Korzici, povlačenje De Gola iz politike 1953. godine, kulminirali su državnom krizom za čije prevazilaženje je bila neophodna promjena Ustava i jačanja državnih institucija. Povratkom De Gola u politiku 1958. godine, urađen je novi Ustav i usvojen na referendumu 28. septembra 1958. godine. Po ovom Ustavu, predsjednik se bira na pet godina. On imenuje predsjednika Vlade, predsjedava Vladom i Vlada je odgovorna predsjedniku i Parlamentu. Predsjednik takođe zapovijeda oružanim snagama i sklapa državne sporazume.

Parlament je dvodomni. Čine ga Donji dom, koji se bira neposredno i ima 577 poslanika na pet godina i Gornji dom ili Senat, koji se bira na devet godina, a svake tri godine bira se trećina članova i ima ih 331. Poslanici za Senat biraju se posredno. Senat ima manju vlast od Donjeg doma (Skupštine) i u slučaju sukoba pravnu supermaciju ima Skupština. Skupština predstavlja građane, a Senat teritorijalne jedinice. Assemblée Nationale (Francuski parlament) je glavno zakonodavno tijelo. Svi se zastupnici direktno biraju na pet godina. Postoji i Senat, gdje senatore bira izborni odbor na devet godina, a svake tri godine bira se jedna trećina Senata. Senat ima ograničene zakonodavne ovlasti, a u slučaju neslaganja između dva doma, Parlament ima posljednju riječ. Vlada ima jak uticaj na određivanje dnevnog reda Parlamenta.

2.8. Organizacija lokalne samouprave

Francuska je po tradiciji ostala centralizovana zemlja i njena teritorijalno-regionalna podjela ima izvršnu funkciju i nije konstitutivni dio francuske države. Čine je sljedeći dijelovi:

- Regioni, koji su teritorijalni dijelovi države, ima ih 26 (21 u Francuskoj, 1 na Korzici i 4 u prekomorskim regionima).
- Departmani, koji su dijelovi regiona. Svaki region ima od 1–8 departmana, obično 4. Departmana ima 100 i imaju od 250.000 do 1.000.000 stanovnika, u prosjeku oko 500.000 stanovnika. Departmanima rukovode neposredno izabrane skupštine, a izvršnu vlast ima predsjednik Skupštine. Osim lokalnih organa vlasti, izabranih od naroda, u departmanima se nalazi i predstavnik centralne vlasti koji se naziva perfekt i on se nalazi u distriktu izvan sjedišta lokalne vlasti. Perfekt se brine o provođenju politike centralnih organa. Mjesto gdje sjedi perfekt je prefektura.
- Okruzi, koji su dijelovi departmana i u svakom departmanu ima od 1–7 okruga. U okruzima se nalaze potperfekti i mjesta se zovu potprefektura.
- Opštine, koje su dijelovi okruga, ima ih oko 37.000.

2.9. General De Gol i moderna Francuska

Charles de Gol (1890–1970) školovao se za vojnika i postao komandant vojne divizije. Nakon pada Francuske 1940. godine, otišao je u Britaniju i pozvao francuski narod da se odupre njemačkoj okupaciji. Kao vođa slobodne Francuske, tokom rata mnogo je učinio

na podizanju morala francuskog naroda. Godine 1958. postao je predsjednikom i zemlju je vodio sve do podnošenja ostavke 1969. godine. Ovaj period je obilježio situiranje moderne francuske države kao jedne od pet svjetskih sila u međunarodnom poretku i međunarodnim odnosima.

3. Alžirski rat

Alžir je kao jedna od nekoliko francuskih kolonija u Africi, 1954. godine tražio priznanje nezavisnosti. To je dovelo do sukoba s mnogim evropskim doseljenicima u ovoj zemlji. Francuska vojska podržavala je doseljenike u njihovoj želji da francuska vlast ostane, i ušla u žestok rat s alžirskim pobunjenicima. Alžir je na kraju pobijedio, i 1962. godine postao nezavisan. Sticanje nezavisnosti Alžira je svojevrsna paradigma najave početka povratka Republike Francuske kroz velika vrata na veliku svjetsku scenu.

4. Masovni pokret studenata i njihovi rezultati u Francuskoj 1968. godine

U maju 1968. godine, studenti su zahtijevali više novca za obrazovanje i protestovali su protiv velikih izdataka za odbranu. Nemiri su izbili u Parizu i u drugim gradovima, a borbe su se vodile između studenata i policije. Nastupio je generalni štrajk, što je dovelo do pada De Golove vlade. Ovim promjenama zapravo je završen alžirski period, a započeo novi politički uspon Francuske u evropskim i svjetskim okvirima. Francuska je vratila ugled i uticaj koji je izgubila tokom 19. i 20. vijeka, gubeći brojne kolonije, bogatstvo i vodeći položaj među državama svijeta. U Prvom i Drugom svjetskom ratu bila je na strani pobjednika. Od 1958. godine Francuska jeste stabilna predsjednička demokratija poznata kao Peta Republika, ali sa vrlo konzervativnom međunarodnom politikom. Poslijeratno zbližavanje Francuske i Njemačke bilo je ključno za ekonomsku integraciju Evrope, što je idejno kapitalizirano kroz studentske nemire i štrajkove 1968. godine, pa je na tom tragu u januaru 1999. godine uveden Euro kao jedinstvena valuta većine članica Evropske unije. Danas se Francuska zalaže za još veće političko, vojno i bezbjedonosno ujedinjenje Evrope. Francuska je jedna od pet stalnih članica Vijeća bezbjednosti UN-a. Međutim, najnovija politička previranja na tlu nekih država osnivača Evropske unije, među kojima je i Francuska, u zadnjih nekoliko godina dolazi do unutrašnjih previranja koja najavljuju i neke nove promjene u svjetskim geopolitičkim i geostrateškim pravcima. Na tom tragu je i Brexit i izlazak Ujedinjenog Kraljevstva iz EU.

5. Zaključna razmatranja

Dakle, možemo sa potpunim i naučno argumentovanim ubijeđenjem zaključiti, da je Francuska danas, država sa najvišim stepenom demokratskih standarda, sloboda i prava, tradicije i demokratske kulture i da ima najviši demokratski stepen razvijenosti ustavno-pravno-političkog uređenja, mjereno u svjetskim okvirima, uz dnevno-političke oscilacije u ponašanju nekih izabranih političkih i istaknutijih javnih ličnosti i nekih atipičnih masovnih istupa koji bi mogli možda Francusku usmjeriti u neželjenom pravcu.

LITERATURA

- Avramov, S., Kreća, M. (1988). *Međunarodno javno pravo*. Beograd: Naučna knjiga.
- Diverže, M. (1968). *Demokratija bez naroda*. Prevod Gordana Popović. Beograd: Rad.
- Duraković, N. (2007). *Uporedni politički sistemi*. Sarajevo: Pravni fakultet.
- Duraković, N. (2009). *Međunarodni odnosi*. Sarajevo: FPN, Pravni fakultet.
- Enciklopedija prava* (1976). Beograd: Savremena administracija.
- Đorđević, J. (1977). *Politički system*. Beograd: Savremena administracija.
- Ibrahimagić, O. (1999). *Politički sistem Bosne i Hercegovine*. Sarajevo: Magistrat.
- Leksikon novinarstva* (1979). Beograd: Savremena administracija.
- Nurić, Š. (2010). *Međunarodno javno pravo I i II*. Travnik: Pravni fakultet Univerziteta u Travniku.
- Sotirović, V., Egić, B., Nurić, Š. Bilić, S., Muminović, M. (2019). *Metodologija naučnih istraživanja*. Brčko: Internacionalni univerzitet Brčko.
- Bozo, F. (1992). "A French View". In *European Detante: Areappraisal*, edited by Richard Davy, 54–85. London: SAGE Publications.
- Cohen, S. (1986). *La Monarchie Nucleaire: Les coulisses de la politique etrangere sous la Ve Republique*. Paris: Hachette.
- Cohen, S. (1990). "Le processus de decision en politique exterieure. L'equivoque francaise". In *Les politiques etrangeres de la France et de la Grande-Bretagne depuis 1945*, edited by F. de la Serre, J. Leruez and H. Wallace, 261–272. Paris: Presses de Sciences Po.
- Cole, A. (1997). "The Mitterrand Legacy". In *French Presidentialism and the Election of 1995*, edited by John Gaffney and Loma Milne, 43–54. Aldershot: Ashgate.
- David, D. (1998). "Independence and Interdependence: Foreign Policy over Mitterrand's Two Presidential Terms". In *The Mitterrand Years: Legacy and Evolution*, edited by Mairi Maclean, 112–132. Houndmills: Macmillan.
- Davison, R. "French Security After 9111: Franco-American Discord". In *European Security After 9111*, edited by Peter Shearman and Matthew Sussex, 69–89. Aldershot: Ashgate.
- Reiter, D. and Allan, S. (1998). "Democracy and Battlefield Military Effectiveness". 42 (1998): 259–277.
- Vemet, D. (1992). "France in the New Europe – Vive le Diff6rence?". *The National Interest*. 29 (1992): 30–38.
- Walton, J. (1992). "Making the Theoretical Case". In *What Is a Case? Exploring the Foundations of Social Inquiry*, edited by Charles C. Ragin and Howard S. Becker, 121–136. Cambridge: Cambridge University Press.
- Yost, D. S. (1994). "France". In *The Defense Policies of Nations: A Comparative Study*, edited by Douglas J. Murray and Hopkins University Press.

Šaban Nurić, Ph.D.

THE FRENCH REPUBLIC, HISTORICAL AND PRESENT PARADIGM OF FREEDOM

Summary

Today, the French state with the highest degree of freedoms, democratic standards, traditions and democratic culture, measured in the world, has the highest democratic level of development of the constitutional-legal-political system with daily political oscillations in the behavior of some elected political and prominent public figures and some atypical mass appearances that could perhaps steer France in an undesirable direction.

Key words: France, freedoms, democratic standards, tradition, culture, mass demonstrations.